

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ ЯК МЕТОД АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR AS A METHOD OF ACTIVATING THE INVESTMENT PROCESS

Боровік Л.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту та фінансів,
Херсонський державний аграрний університет

У статті розглянуто питання зростання ролі інновацій у сільському господарстві та наслідки їх впливу на інвестиційні процеси. Доведено, що рівень наукових досліджень в аграрній галузі хоча й є не таким вагомим як в економічно розвинених країнах світу, вітчизняна аграрна наука має певні успіхи. Запропоновано низку заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу для активізації інвестиційних процесів у сільському господарстві.

Ключові слова: інновації, інвестиції, аграрна галузь, наука, інноваційні процеси, технології, наукові дослідження, кластери.

В статье рассмотрен вопрос повышения роли инноваций в сельском хозяйстве и последствия их влияния на инвестиционные процессы. Доказано, что уровень научных исследований в аграрной отрасли хотя и не такой весомый, как в экономически развитых странах мира, отечественная аграрная наука имеет некоторые успехи. Предложен ряд мероприятий, направленных на повышение эффективности использования инновационного потенциала для активизации инвестиционных процессов в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: инновации, инвестиции, аграрная отрасль, наука, инновационные процессы, технологии, научные исследования, кластеры.

The article examines the issue of increasing the role of innovations in agriculture, as well as the impact on investment processes. It is proved that the level of scientific research in the agrarian sector, although not as significant as that of the economically developed countries of the world, domestic agrarian science has some successes. A number of measures aimed at increasing the efficiency of using innovative potential for the purpose of activating investment processes in agriculture have been proposed.

Keywords: innovations, investments, agrarian branch, science, innovative processes, technologies, scientific research, clusters.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Подальший розвиток сільського господарства можливий за умови переходу галузі на модель інноваційно-інвестиційного розвитку. Прикладом цього можуть бути економічно розвинені країни світу, які приділяють особливу увагу розвитку національних наук. З огляду на це, необхідно спрямовувати наукові дослідження на пошуки тих інноваційних чинників, які вагомо можуть вплинути на розвиток інвестиційних процесів в аграрному секторі економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблемні аспекти інноваційного розвитку галузей розглянуто в наукових працях О.В. Волкова, І.А. Жукович, М.В. Зубця, Ю.О. Лазаренка, О.Л. Мармоль, Е.А. Плахотник, Н.С. Сіренка та ін. Проте,

з огляду на розвиток сільського господарства у провідних країнах світу та досягнень вітчизняної науки, необхідно поглибити теорію впливу інновацій на розвиток інвестиційних процесів в аграрній галузі країни.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – дослідити шляхи розвитку інноваційної діяльності у сільському господарстві країни та виявити основні чинники її впливу на підвищення рівня активізації інвестиційних процесів у галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одним із пріоритетних напрямів державної політики є інноваційна діяльність, яка регулюється законами України «Про інноваційну діяльність» [1], «Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку» [2], «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності» [3] та іншими законодавчими і норматив-

ними документами. Як і всі країни світу, наша держава формує власну науково-технічну політику, спрямовану на забезпечення конкурентних переваг вітчизняної продукції.

Необхідною умовою забезпечення ефективного розвитку аграрної сфери економіки є зміцнення інноваційного потенціалу суб'єктів господарської діяльності, що сприятиме технічному і технологічному переозброєнню галузі, підвищенню ефективності управління інноваційно-інвестиційними процесами, зміцненню конкурентних позицій на продовольчому ринку.

Інноваційний процес є комплексом використання заходів, які включають розроблення інноваційних програм, використання інноваційного потенціалу для їх реалізації та застосування дієвих важелів впливу, що підвищують рівень ефективності використання інноваційних ресурсів. До інноваційних ресурсів Л.О. Зайцева [4] та В.В. Юкіш [5] відносять маркетингові, технологічні, нематеріальні, виробничі, кадрові, економічні, фінансові та інформаційно-комунікаційні. Такої ж думки дотримується Т.М. Янковець [6]. Ураховуючи особливості сільськогосподарського виробництва, до переліку інноваційних ресурсів, на нашу думку, слід віднести природо-екологічний ресурс та науково-технічний ресурс суб'єктів господарської діяльності. Інноваційний процес повинен бути безперервним, оскільки тільки за умови постійного оновлення технічних засобів, технологій, методів управління, створення сучасних інноваційних виробничих структур можливо здійснювати виробництво конкурентоспроможної продукції та розширювати сегмент її присутності на ринку збуту. Практика показує, що суттєві позитивні зміни у виробництві відбуваються у міру накопичення досвіду господарювання у ринкових умовах та впровадження наукових розробок. Ураховуючи напрями розвитку сільськогосподарського виробництва у світі, необхідно вітчизняного

товаровиробника орієнтувати на впровадження інноваційних технологій та оновлення застарілої технічної бази. Впровадження інноваційних технологій, пошук ринків збуту інноваційних ідей, розвиток комерціалізації наукових розробок потребують стратегічного наукового планування та управління інноваційними процесами. Формування інноваційних пріоритетів розвитку аграрного виробництва повинно передбачати розроблення програмних дій та системи інноваційного забезпечення [7]:

- вдосконалення соціально-економічних відносин;
- упровадження ресурсозберігаючих технологій;
- розвиток організаційно-економічних відносин;
- поліпшення заходів щодо вдосконалення виробничої та соціальної інфраструктури;
- інвестиційне забезпечення відтворювальних процесів;
- поліпшення екологічних умов.

Перспективний розвиток галузі визначається її інноваційним потенціалом, техніко-технологічним і структурно-організаційним оновленням, упровадженням досягнень сучасної науки у виробництво. Визначаючи роль науки в інноваційному процесі, Верховна Рада України у Постанові від 11.02.2015 № 182-VIII [8] зазначила, що завдяки стимуляції розвитку світової науки ринок наукоємкої продукції зростає швидше ніж удвічі порівняно з темпами росту світової економіки. І хоча за обсягами витрат на наукові дослідження та їх розроблення наша країна відстає від провідних країн світу, підписання Угоди про асоціацію з ЄС відкриває перспективи інтеграції вітчизняної науки в європейський дослідницький простір. Аналізуючи розвиток аграрної науки України, відзначаємо: незважаючи на те що за обсягами виробництва й експорту аграрний сектор економіки посідає

Таблиця 1

Динаміка внутрішнього фінансування виконання наукових досліджень і розробок та задіяних працівників у них

Роки	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок (осіб)			Внутрішні витрати на виконання наукових досліджень і розробок (у фактичних цінах, млн. грн.)		
	Усього за галузями	У аграрній галузі	У відсотках до загальної кількості	Усього за галузями	У аграрній галузі	У відсотках до загальної кількості
2010	182484	14473	7,9	8107,1	534,2	6,6
2011	175330	12845	7,3	8513,4	545,7	6,4
2012	164340	11579	7,0	9419,9	618,7	6,6
2013	155386	11228	7,2	10248,5	604,3	5,9
2014	136123	10038	7,4	9487,5	576,6	6,1
2015	122504	9068	7,4	1103,6	568,4	5,2
2016	97912	7283	7,4	11530,7	642,7	5,6
У середньому за 1 рік	147726	10931	7,4	9758,7	584,4	6,1

серед інших галузей одне з провідних місць, за обсягами фінансування та кількістю працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, вона займає одне з останніх місць (табл. 1).

Як видно з табл. 1, кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок в аграрній галузі, у середньому за 2010–2016 рр. становить лише 7,4% до всіх галузей країни. До того ж цей показник зменшився порівняно з 2010 р. на 0,5%. Внутрішнє фінансування наукових досліджень і розробок у сільському господарстві незначне і становило в середньому за сім років наших досліджень (2010–2016 рр.) 6,1% від загальної суми витрат на ці потреби всіма галузями. Цей показник занадто мізерний порівняно з фінансуванням наукових розробок промислових галузей. Тільки медична, суспільна та гуманітарні науки фінансуються гірше за аграрну.

На тлі зниження видатків на розвиток вітчизняної науки зарубіжні країни їх збільшують [9]. Якщо в Україні частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки з 2011 по 2015 р. зменшилася з 0,80% до 0,64% від загального обсягу ВВП, то в країнах ЄС за аналогічний період цей показник зріс і становив 2,03% ВВП. Переживаючи не найкращі часи, вітчизняна наука продовжує розвиватися, вирішуючи покладені на неї завдання. Зростання валового внутрішнього продукту та доданої вартості у сільському господарстві указує на появу в галузі інноваційних технологій та підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Практичний досвід господарювання у ринкових умовах підтверджує, що аграрні підприємства, які не приділяють належної уваги інноваційній діяльності, «...морально застарівають і вибувають із боротьби за споживача» [10]. Отже, одними з основних завдань держави на сучасному етапі трансформаційних перетворень мають бути поліпшення економічного стану суб'єктів аграрного виробництва шляхом інноваційного оновлення виробничої бази; активізація пошуків нових структурних угруповань товаровиробників аграрної продукції і переробних підприємств, спрямування їх виробничої діяльності на спеціалізацію та впровадження нових методів управління сільським господарством. Така державна політика сприяла б збереженню і примноженню інноваційного потенціалу в сільському господарстві, забезпечила б можливість виходу країни на рівень високорозвинених держав.

Формуючи стратегію державної політики інноваційного розвитку АПК, необхідно звернутися до досвіду європейських країн, якими ще у 70-ті роки минулого століття була створена інноваційна Європейська мережа (кластер) із центром у Брюсселі [11]. У цих країнах інноваційними розробками та їх впровадженням займаються

переважно великі корпоративні структури, які здатні акумулювати значні обсяги фінансового капіталу, залучаючи великі кошти для реалізації масштабних інноваційних проектів.

Сільськогосподарська сфера виробництва повинна постійно перебувати у стані інтенсивного ресурсотехнологічного оновлення: створення і впровадження інтенсивних технологій, що сприятимуть здешевленню виробленої продукції та підвищенню їх якості; створення великомасштабних наукових технологій, які забезпечуватимуть замкнутий, екологічнобезпечний цикл виробництва; впровадження нових систем управління сільським господарством, які б забезпечували високу ефективність використання інвестиційних ресурсів.

Наші дослідження підтверджують висновки, зроблені багатьма іншими науковцями, що одним з основних чинників, який стримує впровадження інноваційних технологій у виробництво, є не тільки відсутність відповідних розробок і сучасних технічних засобів [12], а й відсутність знань у фермерів під час впровадженні новітніх технологій у сільське господарство. Відсутність системи підготовки і перепідготовки кадрів є надзвичайно важливою проблемою. Сучасні технології потребують висококваліфікованих працівників, здатних впроваджувати інноваційні задумки вчених у реальне виробництво. Регіональна і державна економічна політика повинна враховувати це, сприяти поліпшенню матеріально-технічної бази навчальних закладів та створювати сприятливі умови для підвищення кваліфікації не тільки для спеціалістів, які працюють або працюватимуть безпосередньо у господарствах, а й для професорсько-викладацького контингенту.

Враховуючи напрями розвитку аграрної сфери економіки у регіонах, високу розвиненість переробної галузі, надзвичайно велику активність фермерських та особистих селянських господарств, традиції корпоративного господарювання в Україні, ми, беручи до уваги світовий досвід, рекомендуємо розвивати аграрний сектор у напрямі створення аграрно-переробно-збутових кластерів як інноваційної господарської структури. Виробнича діяльність їх спрямовуватиметься на збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та зниження її собівартості до рівня конкурентоспроможної як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, на основі раціонального використання природних, виробничих та людських ресурсів, розвитку процесів капіталізації та впровадження інноваційних технологій у виробництво.

У деяких вітчизняних публікаціях кластери розуміються як формальні об'єднання, засновані на договірних засадах [13]. На противагу такому розумінню сутності кластера ми наводимо приклади зарубіжних учених щодо тлумачення даної категорії, на які указують

Г.А. Семенов та О.С. Богма [14]. Вони розуміють під кластерним об'єднанням «групування незалежних компаній та установ», «сплав підприємств та інвестицій». М. Портер, основоположник теорії розвитку кластерів, уважав, що кластери можуть відрізнятися за галузями економіки, своїми розмірами, широтою охоплення, рівнем розвитку і залежать від економічної політики держави та її регіонів [15]. Такої ж думки дотримуються багато вітчизняних учених [16; 17 та ін.].

Найбільш поширеним поняттям в економічній літературі Заходу є «регіональний кластер», що підкреслює важливість урахування такого чинника, як територія. Саме регіональні кластери будуються з урахуванням місцевих факторів впливу на розвиток економіки та утворюються з ініціативи регіональних суб'єктів господарювання [18]. С.І. Соколенко як один з ініціаторів запровадження в Україні мережевих структур, кластером вважає географічну концентрацію взаємопов'язаних підприємств та постачальників послуг, що характерні для певного регіону [19].

На думку автора, кластер агропромислового комплексу – це добровільне об'єднання сільськогосподарських та особистих селянських господарств, переробних та обслуговуючих підприємств, а також наукових установ і державних управлінських структур, що на основі договірних зобов'язань спрямовують свою господарську і наукову діяльність на впровадження інноваційних технологій у виробництво, переробку і збут виробленої продукції в межах одного або декількох територіально-адміністративних районів чи областей для отримання максимального прибутку, не втрачаючи своєю юридичної, економічної та майнової самостійності.

Державні органи управління сільським господарством як на районних, так і обласних рівнях, повинні сприяти підвищенню ефективності аграрного виробництва на основі освоєння досягнень науково-технічного прогресу та передачу досвіду. Вони повинні здійснювати не тільки контролюючі та консультативні функції, а стати посередниками між науковими і виробничими структурами, надаючи науково-методичну підтримку реалізації інноваційно-інвестиційних програм економічного і соціального розвитку регіону. Поруч з іншими функціями управлінської структури повинні виконувати такі обов'язки, як збір, узагальнення та пропаганда нововведень, які впроваджуються у господарствах регіону; вивчати попит товаровиробників на ті чи інші інноваційні розробки та сприяти їх упровадженню у виробництво; проведення семінарів, конференцій та занять для підвищення кваліфікації товаровиробників.

Одним із головних складників стратегічного напрямку інноваційного розвитку сільського господарства повинно бути докорінне реформування вищих навчальних закладів та науково-

дослідних інститутів для максимального їх зближення з аграрним виробництвом, тому у сфері науки та вищої освіти головним має бути підвищення якості освіти; створення належних умов для ведення наукової діяльності; зміцнення зв'язків між науковими установами та вищими навчальними закладами з метою поліпшення професійної підготовки кадрів для села та підвищення рівня науково-дослідницької діяльності; більш активне залучення науковців до розроблення та впровадження у виробництво інноваційно-інвестиційних програм.

Створення на базі університетів та науково-дослідних інститутів технологічних парків та бізнес-інкубаторів активізує комерціалізацію наукових розробок, скоротить термін між розробленням інноваційних технологій та отриманням інноваційного продукту, дасть змогу здійснити професійну підготовку студентів на рівні європейських стандартів. Після закінчення навчання студенти зможуть повністю оволодіти практичними знаннями і бути готовими відразу ж займатися агробізнесом. Будучи невід'ємною частиною інноваційно-інвестиційної інфраструктури та ядром науково-навчального комплексу, бізнес-інкубатори допомагатимуть студентам засновувати власний бізнес.

В Україні в 1998 р. було створено перше об'єднання бізнес-інкубаторів (Асоціація українських бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів), яке об'єднує 60 юридичних та 100 фізичних осіб. Членами Асоціації є науковці, підприємці, вітчизняні та зарубіжні консультанти. За даними Асоціації, більшість бізнес-інкубаторів в країні майже не функціонує через відсутність коштів для свого розвитку. На відміну від України в зарубіжних економічно розвинених країнах мережа технологічних парків та бізнес-інкубаторів постійно розширюється. Вони розглядаються як центри вирішення проблем інноваційного розвитку національних економік [20]. Нині у світі більше 600 технопарків, у т. ч. у США – 140, Європейському Союзу – 260, Китаї – 130, Росії – 60. У більшості країн світу ці інноваційні структури фінансуються за рахунок державних бюджетів на 50–100%. В Україні держава фінансує технологічні парки та бізнес-інкубатори менше 10% [21]. Фінансова підтримка здійснюється за рахунок субсидювання, надання державних коштів. Вони звільняються від ввізного мита під час увезення в Україну нового устаткування та обладнання, а також тих матеріалів, які не виробляються в країні; від суми податків на прибуток, одержаного шляхом реалізації власних інноваційних технологій. Основними фінансовими донорами бізнес-інкубаторів є регіональні венчурні фонди та фонди підтримки малих інноваційних підприємств. Венчурні фонди створюються згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 14.08.2008 № 447 за рахунок недержавних коштів та спеціалізованих фінансових фондів і у своїй практичній діяль-

ності керуються законодавчими документами, такими як Закон України «Про венчурні фонди інноваційного розвитку», Закон України «Про венчурні інвестиційні компанії» та ін.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. З вищевикладеного ми бачимо, що інноваційні процеси в сільському господарстві розвиваються повільно. Тих коштів, які виділяє держава, недостатньо для здійснення глибоких досліджень і розробок. Їх комерціалізація знаходиться на низькому рівні. Разом із цим ми відзначаємо, що вітчизняна аграрна наука розвивається, хоча її розробки не повністю відповідають запитам товаровиробників. Ураховуючи це, необхідно

сконцентрувати науковий потенціал у напрямі виявлення чинників, які найвагоміше можуть впливати на розвиток інвестиційних процесів галузі. До таких чинників передусім необхідно віднести спеціалізацію, кооперацію та інтеграцію. Впровадження інноваційних систем інформаційного зв'язку дало б змогу підвищити рівень фаховості товаровиробників.

Одним із головних складників інноваційно-інвестиційного розвитку сільського господарства повинно бути докорінне реформування вищих навчальних закладів та науково-дослідних інститутів для їх максимального зближення з виробництвом та більш якісної підготовки спеціалістів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40–IV. URL: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
2. Закон України «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» від 13.07.1999 № 916 – XIV. URL: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
3. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16.01.2003 № 433-IV. URL: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
4. Зайцева Л.О. Впровадження соціальних інновацій на підприємства України. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка, фінанси та управління: оцінка та перспективи розвитку» (Полтава, 8 вересня 2017 р.). Тези доповідей. 2017. С. 29–31.
5. Юкіш В.В. Вплив креативності та емоційного інтелекту на розвиток лідерства менеджера підприємства. Інноваційна економіка. 2012. № 3(29). С. 58–61. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2012_3/58.pdf.
6. Янковець Т.М. Інноваційні стратегії підприємства легкої промисловості як спосіб реалізації його інноваційного потенціалу. Актуальні проблеми економіки. 2010. № 2(104). С. 167–174. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ape/2010_2/APE-2010-02/167-174.pdf.
7. Погрищук Б.В., Чорнодон В.І. Соціально-економічні передумови інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва. Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету (Економічні науки). 2011. Вип. 27. С. 63–67.
8. Постанова Верховної Ради України № 182 – VIII від 11.02.2015 «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/182-19>.
9. Навроцький Р.Л. Зарубіжний досвід формування інноваційної інфраструктури. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 14. С. 106–109.
10. Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України: монографія. Миколаїв, 2010. 416 с.
11. Голощапова О. Ринок інноваційних технологій в Україні: вивчення світового досвіду з темою його застосування у вітчизняних умовах. Економіст. 2007. № 2. С. 32–35.
12. Амбросов В.Я., Марені Т.Г. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій. Економіка АПК. 2007. № 6. С. 14–19.
13. Длугопольський О. Кластерна модель розвитку промислового виробництва як фактор ефективних структурних реформ. Економічний часопис – XXI. 2003. № 2. С. 1–8.
14. Семенов Г.А., Богма О.С. Створення кластерних об'єднань в умовах нової економіки: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2008. 244 с.
15. Портер М.Е. Конкуренція: учеб.пособ.; пер. с англ. М.: Вільямс, 2001. 495 с.
16. Соколенко С.І. Кластери у глобальній економіці. К.: Логос, 2004. 848 с.
17. Канищенко Н.Г. Кластери в системі національної конкурентоспроможності. Вісник КНУ. Серія «Економіка». 2006. № 85. С. 14–16.
18. Сірко А.В. Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики. К.: Імекс, 2007. 414 с.
19. Лук'яшко П.О. Принципи утворення та функціонування кластерів. Зб. наук. праць ЧДТУ. 2010. Вип. 25. С. 234–238.
20. Соколенко С.І. Проблемы и пути развития кластеров в Украине. URL: http://biznes.od.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4948&Itemid=33.
21. Уханова І.О. розвиток та функціонування технопарків: світовий досвід та специфіка в Україні: монографія. Одеса, 2012. 386 с.